

РАВНИ!

4

КРАСИМИР КЪНЕВ.  
ПРЕСТЪПЛЕНИЯ,  
ПОДБУДЕНИ ОТ  
ПРЕДРАЗСЪДЦИ,  
И БОРБАТА С ТЯХ



БЪЛГАРСКИ  
ХЕЛЗИНСКИ  
КОМИТЕТ

ЗАЩЕ!

Красимир Кънев



## **ПРЕСТЪПЛЕНИЯ, ПОДБУДЕНИ ОТ ПРЕДРАЗСЪДЪЦИ, И БОРБАТА С ТЯХ**

Помагало 4 от обучителен пакет  
РАВНИ -ЗАЕДНО СРЕЩУ ДИСКРИМИНАЦИЯТА  
И ПРЕДРАЗСЪДЪЦИТЕ

Български хелзинкски комитет  
София, 2023 г.



БЪЛГАРСКИ  
ХЕЛЗИНСКИ  
КОМИТЕТ



Съфинансирано от  
Европейски съюз

Българският хелзинкски комитет (БХК) е независима неправителствена организация за защита на правата на човека - политически, граждански, културни и социални. Създадена е на 14 юли 1992г.

Проектът е съфинансиран от програмата на Европейския съюз „Граждани, равенство, права и ценности“ (2021 – 2027) и се изпълнява от консорциум, координиран от Българския хелзинкски комитет в партньорство със: сдружение „Организация ДРОМ“, сдружение „Асоциация ИНТЕГРО“, Либерална алтернатива за ромско гражданско обединение, Ромска академия за култура и образование, Младежка ЛГБТ организация „Действие“. Изразените възгледи и мнения са изцяло на авторите и не отразяват непременно позициите на Европейския съюз или на Европейската комисия, които не носят отговорност за тези възгледи и мнения.

Обучителен пакет

**РАВНИ -ЗАЕДНО**

**СРЕЩУ ДИСКРИМИНАЦИЯТА И ПРЕДРАЗСЪДЪЦИТЕ**

Публикацията може да бъде цитирана и адаптирана свободно с некомерсиална цел, с изричното позоваване на източника.

Автори: **Красимир Кънев, Рагослав Стоянов, Деница Любенова, Боян Захариев**

Редактор: **Антоанета Ненкова**

Коректор: **Марта Иванова, Редакторите Бг**

Графичен дизайн и предпечат: **Илина Маринова**

Печат: **Вугу Принт ООД**

Издава: **Български хелзинкски комитет**

ул. „Върбица“ № 7

1504 София, България

тел. 02 9434876

[www.bghelsinki.org](http://www.bghelsinki.org)

ISBN 978-954-9738-61-2 (мека подвързия)

ISSN 978-954-9738-62-9 (e-book)

## **РАВНИ -ЗАЕДНО СРЕЩУ ДИСКРИМИНАЦИЯТА И ПРЕДРАЗСЪДЪЦИТЕ**

Настоящият обучителен пакет е изготвен в рамките на проекта „Укрепване на ролята на гражданските организации на уязвими общности в България да противодействат на дискриминацията, нетолерантността, речта на омраза и престъпленията от предразсъдъци“ (EQUALTOGETHER). Проектът е съфинансиран от Европейския съюз.

Пакетът включва пет помагала, предназначени за обученията на представители на граждански организации на уязвими общности, обществени лидери и заинтересовани страни в различни региони на България. Целта на тези обучения е укрепване на капацитета на гражданското общество да разпознава дискриминацията, престъпленията от омраза и речта на омраза, както и да докладва за тези правонарушения.

Темите на обучителните материали са:

1. Дискриминацията като правонарушение: същност и форми
2. Механизми за борба с дискриминацията
3. Речта на омраза и борбата с нея
4. Престъпления, подбудени от предразсъдъци, и борбата с тях
5. Докладване на инциденти от омраза – създаване на работеща платформа

Обучителните материали са изготвени от авторски колектив: Деница Любенова, Боян Захариев, Красимир Кънев и Радослав Стоянов.

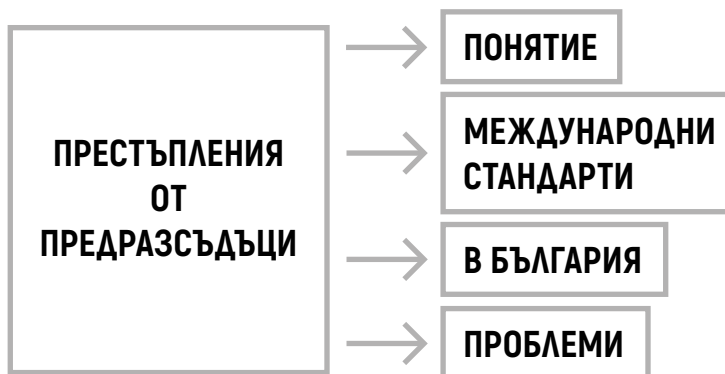
## Съдържание

<b>1. Какво представляват престъпленията, подбудени от предразсъдъци?</b>	<b>7</b>
1.1. Същност <sup>7</sup>	
1.2. Престъпления от омраза в тесния и в широкия смисъл на думата	11
1.3. Ефектът и общественото значение на престъпленията, подбудени от предразсъдъци	13
1.4. Защитените признаци	15
<b>2. Международни стандарти за предотвратяване и разследване на престъпленията, подбудени от предразсъдъци</b>	<b>18</b>
2.1. Престъпленията, подбудени от предразсъдъци, в системата на ООН <sup>19</sup>	
2.1.1. Разпоредби на международните договори на ООН за борба с престъпленията, подбудени от предразсъдъци на основата на раса и религия	19
2.1.2. Джендърното насилие в разпоредбите и практиката по Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените	20
2.1.3. Престъпленията, подбудени от предразсъдъци, в Конвенцията за правата на хората с увреждания	21
2.2. Престъпленията, подбудени от предразсъдъци, в системата на Съвета на Европа <sup>22</sup>	
2.2.1. Практиката на ЕСПЧ	23
2.2.2. Конвенция за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (Истанбулска конвенция)	29
2.2.3. Рамкова конвенция за защита на националните малцинства	33

<b>3. Българското наказателно право и престъпленията, побудени от предразсъдъци</b>	<b>35</b>
<b>4. Регистриране, разследване, наказване и мерки за превенция на престъпленията, побудени от предразсъдъци</b>	<b>37</b>
4.1. Задължение за превенция	37
4.2. Регистриране и разследване	39
4.3. Наказване	41
<b>5. Допълнителни материали</b>	<b>44</b>
Дело Ангелова и Илиев срещу България, решение от 26 юли 2007 г.	44
Дело Абду срещу България, решение от 11 март 2014 г.	46
Дело Миланович срещу Сърбия, решение от 14 декември 2010 г.	50
Дело Вирабян срещу Армения, решение от 2 октомври 2012 г.	51

Настоящото помагало е посветено на престъпленията, погбудени от предразсъдъци. То разглежда понятието за този тип престъпления, международните стандарти за тяхното предотвратяване и разследване, начинът, по който те са формулирани в българското наказателно право, и действията и проблемите, свързани с тяхното докладване, разследване и наказване. Помагалото е разработено на базата на други сходни публикации на БХК. Практиката на международните органи по правата на човека е осъвременена към 30 март 2023 г.

Борбата с престъпленията, погбудени от предразсъдъци, е ангажимент на цялото общество. Разбира се, основна роля в нея имат правоприлагащите органи, но такава имат и представителите на гражданското общество. Те също трябва да разпознават тези престъпления, да ги докладват и да оказват помощ на техните жертви.



# 1. Какво представляват престъпленията, побудени от предразсъдъци?

## 1.1. Същност

Престъпленията, побудени от предразсъдъци, са умишлени деяния, които увреждат сериозно обществените отношения и са извършени със специфичен мотив, свързан с предразсъдък спрямо определени характеристики на жертвата. Те са известни още като „престъпления от омраза“ и голяма част от тях са наистина такива. Омразата може да е свързана с расата, етническата принадлежност, религията, сексуалната ориентация или някоя друга характеристика на жертвата.

Такива са например убийството или нанасянето на телесна повреда на лице поради неговата/нейната етническа принадлежност, при което извършителят излива върху жертвата омразата си към лицата от същата етническа група като тази на жертвата. Извършителят привижда в жертвата не толкова конкретния човек, а представителя на омразния му етнос. Физическите насилия над жертвата поради нейната раса или етническа принадлежност са типични престъпления от омраза. Но такива могат да бъдат и най-различни други посегателства – повреждане на имущество, закана, изнасилване, лишаване от свобода, принуда, кражба, измама и пр. Те могат да бъдат насочени пряко към жертвата поради нейната раса или етнос, но също и към свързано с жертвата лице – неин роднина, близък или просто лице, което я е подкрепяло в миналото. Жертвата може да е и организация, която оказва подкрепа на лица, които извършителят мрази, например организация за подпомагане на бежанци и мигранти или организация за подпомагане на ромите.



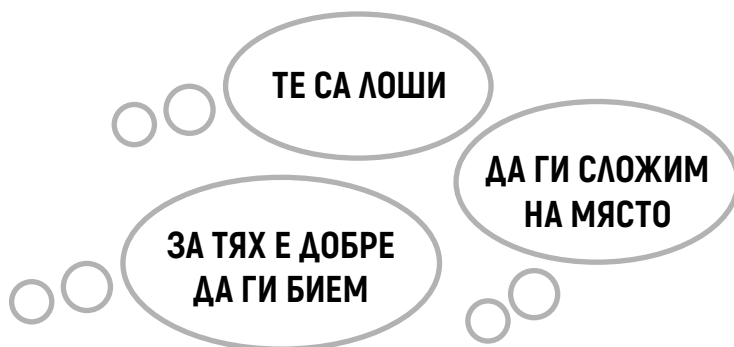


Подбудите/мотивите, които често представляват оправдание на омразата, може да са най-разнообразни. Извършителят може да вярва, че ромите като етнос са престъпници, които следва да бъдат наказвани, винаги когато бъдат срещнати; или че мигрантите, които са по-низши човешки същества, искат да населят нашата страна и следва да бъдат тормозени и насилвани, за да бъдат прогонени; или че на турците, които са наследници на османските поробители, следва да се отмъщава заради техните издевателства в далечното минало; или че евреите са безскрупулни в своето желание да се обогатяват за сметка на останалите хора и следва да бъдат грабени и прогонвани, дори избивани.

Във всички тези случаи става дума за предразсъдъци към определени етноси – неправомерни обобщения, които пренебрегват разнообразието вътре в етническата група, привиждат в жертвата не лице със своите индивидуални особености, а представител на групата, към която извършителят изпитва определени негативни чувства. Във всички случаи етническите предразсъдъци са основани или на липса на всякакъв опит на междуетническо общуване, или на ограничен такъв. В последния случай лицето, което е култивирало предразсъдътка, може да е имало някакъв негативен опит с отделни представители на етноса, може да е чело или слушало нещо негативно за него. То обикновено не познава нито чрез личен опит, нито на базата на някакво по друг начин придобито знание други негови представители, които биха могли да допринесат

за култивирането на позитивни или поне на по-нюансирани нагласи към въпросния етнос. Културната среда, в която лицето израства, включваща наред с другото възпитанието в детска възраст, образованието, медийните разкази, обсъжданията в приятелски кръгове, посланията, които се излъчват от политиците, представителите на интелигенцията или грузи лидери на общността, а в последно време и участието в социалните мрежи, е от решаващо значение за култивирането на едни или грузи нагласи към определени групи.

Подобни предразсъдъци могат да станат основа за престъпни посегателства не само към представители на расови и етнически общности, но и към грузи социални групи – религиозни общности, хора от другия пол, хора с различна сексуална ориентация или полова идентичност, хора с увреждания, възрастни, деца. Всяко общество гледа през различна призма на всяка от тези групи и често този поглед е свързан с предразсъдъци. Едно силно религиозно общество може да гледа с подозрение и враждебност към всяка религиозна общност, която не изповядва доминиращата религия. Слабо религиозните общества могат да изпитват негативни чувства към религиозните хора изобщо, без оглед на тяхната религия. По ред социални и културни причини в много общества съществуват силно негативни нагласи към хората с различна сексуална ориентация. Обществата, в които доминират патриархалните нагласи, често задават определени социални роли на жените и децата, а много техни членове прибягват или оправдават насилието спрямо жени и деца, които се отклоняват от зададените им роли.



Макар доминиращото чувство при престъпните посегателства, побудени от предразсъдъци, най-често да е омразата към дадена група, това невинаги е така. Има хора, които вярват, че насилието спрямо деца може да е „за тяхно добро“, тоест според тази перверзна логика, ние ги бием, защото ги обичаме, а не защото ги мразим. По подобен начин много насилници над жените в семейството са мотивирани от желание „да ги поставят на мястото им“, а не непременно от омраза.

Когато става дума за посегателства срещу имуществото, които са побудени от предразсъдъци, мотивите могат да са изключително разнообразни и невинаги свързани с омраза. Поради това терминът, с който тези престъпления по традиция се обозначават – „престъпления от омраза“ – не е съвсем точен. По-точно би било те да се наричат „престъпления, побудени от предразсъдъци“.

Традицията на обозначаването им като „престъпления от омраза“ идва от движението за граждански права в САЩ, когато проблемът с „престъпленията от омраза“ (hate crimes) се обсъжда за пръв път по отношение на насилията над чернокожите американци. Исторически тези насилния наистина се основават в масовия случай на расистка омраза. На тази база са формулирани и първите закони, наказващи „престъпления от омраза“ в САЩ, както и в други страни по света. Паралелно, на ниво международни стандарти расата, етническата принадлежност и религията са първите базисни характеристики на човешката личност, спрямо които се налагат изисквания за защита със средствата на наказателното право. Към тези „защитени признаци“ впоследствие се добавят и други – пол, сексуална ориентация, полово идентичност, увреждане, възраст, политически убеждения и др. За обозначаване на престъпленията, свързани с цялото разнообразие на такива признаци, започва да се употребява и по-точния термин „престъпления, побудени от предразсъдъци“ (bias-motivated crimes). Поради широкото разпространение на първоначалния термин обаче често

с „престъпления от омраза“ се обозначават всички престъпления, побудени от предразсъдъци. А поради това, че престъпленията, побудени от предразсъдъци, представляват крайна форма на дискриминация, те понякога се обозначават като престъпления с „дискриминационни побуди“.

## 1.2. Престъпления от омраза в тесния и в широкия смисъл на думата

На равнище международни стандарти подходът към дефинирането на престъпленията, побудени от предразсъдъци, е различен.

В тесния смисъл на думата, възприет от Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ), престъпления от омраза са само тези извършени с предразсъдъчен мотив деяния, които имат своя паралел сред обикновените престъпления. Тоест за да бъде причислено към престъпленията от омраза, деянието трябва да отговаря на два кумулативни критерия: да представлява престъпление според наказателното право (т.нар. паралелно престъпление) и, на второ място, то да е мотивирано от предразсъдък.<sup>1</sup>

**ПРЕСТЪПЛЕНИЕ  
+  
ПРЕДРАЗСЪДЪК**

1 OSCE/ODIHR and IAP, *Prosecuting Hate Crimes: A Practical Guide*, Warsaw, OSCE/ODIHR, 2014, p. 19.

Според тези критерии, речта на омраза не попада в обхвата на определението за „престъпление от омраза“. По тази причина ОССЕ не събира информация и не култивира ресурси за борба с речта на омраза в държавите членки. Не представляват престъпления от омраза и деянията, които се обозначават като „криминална дискриминация“ – актове на дискриминация, които са криминализирани в националното право – като например принудата за напускане на работа по чл. 172 от Наказателния кодекс (НК) поради определени защитени признаци на работника. В последния случай не е налице „паралелно престъпление“.

Според друг подход, който преобладава в европейските страни, „престъпленията от омраза“ се разбират в широкия смисъл на думата. Речта на омраза, според този подход, е подкатегория на престъпленията, подбудени от предразсъдъци.<sup>2</sup> На национално ниво много европейски държави са възприели подобен широк подход в дефинирането и борбата с тези престъпления, които включват не само „паралелни престъпления“, които са подбудени от предразсъдъци, но и някои форми на речта на омраза.<sup>3</sup> Това се отнася преди всичко за тези форми на речта на омраза, за които е налице международноправно задължение за криминализиране.

В настоящото помагало ние възприемаме тесния подход към престъпленията, подбудени от предразсъдъци, по две причини. На първо място, този подход ни дава по-добра възможност да открием тяхната специфика,

2 EU FRA, *Ensuring justice for hate crime victims: professional perspectives*, Vienna, 2016, p. 15

3 Вж. например: „Tower Hamlets Hate Crime Manual“, London, June 2017, p. 4, достъпен на: <https://www.towerhamlets.gov.uk/Documents/Community-safety-and-emergencies/Community-safety/Hate-Crime-Manual-24.02.2021-final-feb-2021.docx>, проверено на 17.08.2019 г. Този наръчник за професионалисти дефинира престъпленията от омраза като такива, при които жертвата е избрана въз основа на широк спектър от признаци; наред с другото включва също и заплахи, обиди, включително обидни графити, „злонамерени комуникации“, разпространяване на омраза по интернет и гр.

както и позитивните задължения на гържавите в борбата с тях. На второ място, настоящият проект предвижда подготовка на второ помагало, посветено специално на речта на омраза, което включва както речта на омраза, която е криминализирана, така и тази, за която по-подходящи са други средства за борба и превенция.

### **1.3. Ефектът и общественото значение на престъпленията, побудени от предразсъдъци**

Престъпленията, побудени от предразсъдъци, не наказват мислите, а действията на извършителя, както и резултатите от тях, измервани с техния ефект върху личния интегритет на жертвата и върху системата на обществени отношения. Специфичните задължения на гържавата, включващи бързо и ефективно разследване и по-тежко наказване на престъпленията, побудени от предразсъдъци, в сравнение със съответните им „паралелни престъпления“ се извеждат от по-разрушителния ефект, който те имат в сравнение с последните, върху четири сфери:

- Жертвата, която често изживява увреждането от престъплението от омраза по-тежко, отколкото подобното „паралелно престъпление“ поради допълнителното засягане на нейна ключова идентичност<sup>4</sup>
- Социалната група, спрямо която е насочено престъплението (расова, етническа, религиозна и др.), останалите членове на която се чувстват уязвими от виктимизация, без да са пряко засегнати от престъплението<sup>5</sup>

4 Iganski, P. *'Hate crime' and the city*. Bristol, Policy Press, 2008, p. 81–82. Вж. също: McDevit, J., J. Balboni, L. Garcia, J. Gu, „Consequences for victims: a comparison of bias and non-bias motivated assaults“. – *American Behavioral Scientist*, vol. 45, no. 4, 2001.

5 По-обхватният потенциал за виктимизиране може да бъде основание за квалифициране на наказателния състав в закона, но безпокойството и тревогата на трети лица, когато е извършено престъпление, никога не следва да бъдат основание за увеличаване на наказанието в конкретния случай. Тези две хипотези невинаги се разграничават от критиците на престъпленията от омраза. Вж. например: Jacobs, J., K. Potter. *Hate Crimes: Criminal*

- Другите уязвими малцинствени групи, които също могат да се почувстват виктимизирани, без да са пряко засегнати от престъплението
- Обществото като цяло, в което престъплението от омраза всява разделение и противопоставяне, засягайки тъканта на социалната солидарност.<sup>6</sup> В някои случаи ненаказаните престъпления от омраза могат да предизвикат ответни реакции на противопоставяне и насилие.

Барбара Пери, може би най-влиятелната съвременна изследователка на престъпленията от омраза от криминологична гледна точка, подчертава недостатъците на легалистичния подход към обозначаването и наказването на тези престъпления. Теоретичната рамка, която тя конструира, подчертава тяхната същностна роля в поддържането на изградените йерархии на господство и подчинение спрямо маргинализираните „други“ в рамките на определена структура на властови отношения.<sup>7</sup>

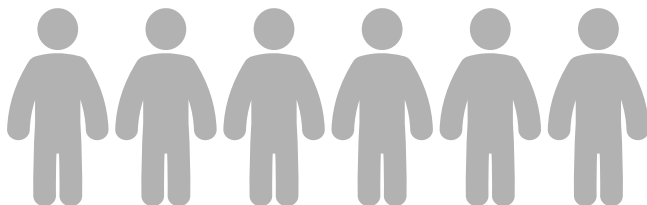
В това разбиране динамиката на престъплението от омраза се развива отвъд отношенията на конкретния извършител и конкретната жертва. Тя обхваща също отношенията между свързаните с тях социални групи. Това разбиране дава и най-добро оправдание за по-тежкото наказване на престъпленията, побудени от преграждания.

---

*Law and Identity Politics*. New York, Oxford University Press, 1998, p. 87–88.

- 6 „Такива престъпления от омраза, извършени единствено защото жертвите имат различен цвят на кожата или различно вероизповедание, или са гей, или лесбийки, оставят дълбоки белези не само върху жертвите, но и върху цялата ни общност.“ – Бил Клинтън, радиообръщение от 1997 г., цитирано в: Perry, V. *In the Name of Hate: Understanding Hate Crimes*. New York/London, Routledge, 2001, p. 7.
- 7 Perry, V., *Op. cit.*, p. 8–10. „Следователно престъплението от омраза включва актове на насилие и заплаха, обикновено насочено към вече стигматизирани и маргинализирани групи. Като такова то е механизъм на власт и потискане, целящо да утвърди йерархиите, които характеризират определен несигурен обществен ред.“ (p. 10).

## ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ПРЕДРАЗСЪДЪЦИ ЗАСЯГАТ МНОГО ХОРА



При тях деецът посяга върху човека без власт и сила, върху уязвимия, при това като представител на група от уязвими лица. Състоянието на неговото/нейното съзнание поради това се характеризира с по-висока доза зла умисъл, което обосновава по-тежкото наказание.

### 1.4. Защитените признаци

С разширяването на обхвата на признаците, защитени чрез законодателство, предвиждащо наказания за престъпления, побудени от предразсъдъци, възниква въпросът докъде следва да стигне това разширяване, кои следва да са признаците, които се защитават. Освен традиционните раса, цвят на кожата, етническа принадлежност, национален произход и религия, националните законодателства на страните, които са приели да се борят сериозно с тези престъпления, включват още пол, сексуална ориентация, полова идентичност, увреждане и в по-редки случаи – политическа принадлежност, убеждения, възраст и професия. Критериите за включване на защитени признаци обикновено са два – изборът да е основан на относително неизменни, основополагащи за човешката идентичност признаци и, от друга страна, социалният и историческият контекст, който генерира едни или други посегателства срещу определени социални групи. Освен това, от значение за определяне на необходимостта, характера и размера на санкцията, е характерът на деянието. Последното включва наред с другото и насочеността му към определена защитена характерис-



тика. Не би било оправдано в общия случай речта на омраза спрямо политическата принадлежност и убеждения на определено лице да обоснове каквато и да било наказателна санкция, още по-малко такава, свързана с лишаване от свобода. Друга би била обаче ситуацията, когато става дума за етническата принадлежност или сексуалната ориентация на жертвата.

Устойчивостта, принадлежността на защитения признак към ядката на човешката идентичност обосновава по-сериозните наказания, които законодателството следва да предвиди за посегателствата срещу него. Признаците, които принадлежат към тази ядка, са в общия случай от по-голямо значение както за отделния човек, така и за другите хора, които принадлежат към съответната група.

Освен това човек може да смени, да скрие или да избяга от принадлежността си към определен футболен отбор, клуб, учебно заведение, компания или населено място. Но той/тя по-трудно може да избяга от или да скрие своя ключова идентичност – цвят на кожата, етническа принадлежност, пол или религия. Тези признаци са относително неизменни и за расовите/етническите/половите/религиозните групи, към които той/тя принадлежи. Като общ принцип и от по-широка обществена гледна точка, обосноваваща увреждането чрез съответното престъпление на ключови социални отношения, принадлежността към футболен отбор не принадлежи към базисната структура на обществото, но етносът, полът или религията по правило принадлежат.<sup>8</sup> Поради това тяхното засягане оправдава сериозната наказателна санкция, която законодателят следва да предвиди за престъпленията от омраза.

Говорейки за „ключови идентичности“ следва да направим една важна уговорка. Тези идентичности са въпрос на социални отношения, които са се проявявали в

8 OSCE/ODIHR, *Hate Crime Laws: A Practical Guide*, Warsaw, OSCE/ODIHR, 2009, p. 38.

историята и продължават да се проявяват в съвременните общества като **преобладаващи**. Но как да подходим в изключителни ситуации, при които принадлежността например към футболен отбор е от по-голямо значение за конкретната жертва, отколкото е нейната принадлежност към определен етнос или религия? Тази идентичност в конкретния случай се оказва по-„ключова“ за конкретния човек, отколкото неговият етнос или религия. Подобна, макар и рядка, ситуация може да бъде напълно реална. Един добър закон трябва да е формулиран така, че да дава възможност подобни изключения да могат да бъдат вземани предвид в конкретната ситуация.

Наказателното право е средство на формалния социален контрол, с който обществото отговаря на специфични за него проблеми, имащи корените си в неговата история или в определени негови културни особености. В различните общества социалните групи, които са дискриминирани, тормозени или преследвани, са различни. Изхождайки от тези особености на обществото, наказателното право може да включи сред защитените признаци, свързани с престъпленията, побудени от предразсъдъци, такива, които са ставали и продължават да стават основа за подобни практики. По подобен начин историята и културните особености на различните общества могат да обосновават различни по вид и тежест наказателни санкции към различните престъпления от омраза. Така европейските общества, в които в определени исторически периоди нацистката идеология е била не само широко разпространена и доминираща, но е довела на практика и до тежки престъпления срещу мира и човечеството, както и срещу исторически уязвими групи от хора, днес са възприели един по-строг подход към всякакво нейно публично проявление. Процесът, чрез който определени исторически и политически развития получават оценка, а определени културни особености на обществата изкрystalлизират, предполага прозрачен диалог и широк консултативен процес, включващ представители на жертвите и на дискриминираните общности.

## 2. Международни стандарти за предотвратяване и разследване на престъпленията, побудени от предрасъдъци

България е страна по редица договори на ООН и на Съвета на Европа, установяващи задължения за криминализиране и стандарти за разследване и наказване на престъпленията, побудени от предрасъдъци. Тя не е изразила никакви резерви във връзка с относимите към тези престъпления разпоредби на международните договори. Като членка на Европейския съюз България е обвързана и с правото на Съюза в тази сфера, включващо *Рамково решение 2008/913/ПВР* от 28 ноември 2008 г. Всички тези актове на международното право включват три относително самостоятелни задължения на държавите членки за борба с престъпленията, побудени от предрасъдъци – за криминализиране на определени деяния; за ефективно разследване на извършените престъпления; и за тяхната превенция.



## 2.1. Престъпленията, подбудени от предразсъдъци, в системата на ООН

Системата за защита на правата на човека на ООН е създадена непосредствено след Втората световна война с пресния спомен за масовите убийства и геноцида над евреите и няколко други етнически групи от нацистите и техните съюзници. Тези престъпления, които са ярък пример на престъпления от омраза, застават във фокуса на вниманието на международната общност при създаването на новата система на международен ред.

### 2.1.1. Разпоредби на международните договори на ООН за борба с престъпленията, подбудени от предразсъдъци на основата на раса и религия

Един от първите договори на ООН по правата на човека е *Конвенцията за предотвратяване и наказване на престъплението геноцид* от 1948 г.<sup>9</sup> С нея се налага задължение за криминализиране на действия, които са извършени с намерение да бъде унищожена изцяло или отчасти определена национална, етническа, расова или религиозна група като такава. Със същата дефиниция престъплението геноцид е включено през 1998 г. в чл. 6 на Римския статут на Международния наказателен съд (МНС), по който България е страна от 2002 г. През 1973 г. Общото събрание на ООН приема *Международната конвенция за предотвратяване и наказване на престъплението апартейд*.<sup>10</sup> В нея апартейдът се определя като нечовешки действия, целящи установяване и поддържане на господството на една расова група над друга расова група. Тази конвенция предвижда редица мерки за криминализиране на деяния, свързани с апартейд.

9 Ратифицирана с Указ № 300 от 23 юни 1950 г. (ДВ, бр. 153 от 1950 г.). В сила за България от 12 януари 1951 г. Публикувана в ДВ, бр. 99 от 17 декември 2010 г.

10 Ратифицирана с Указ № 1156 на Държавния съвет от 31 май 1974 г. В сила за България от 18 юли 1976 г. Публикувана в ДВ, бр. 31 от 19 април 1977 г.

*Международната конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация от 1966 г. (Конвенция против расовата дискриминация) е най-обхватният международен договор за борба с расовата дискриминация.<sup>11</sup> Тя предвижда задължения на държавите в сферата на наказателното право, както и редица мерки за превенция. Специфичните задължения за криминализиране обаче се отнасят най-вече до речта на омраза. По подобен начин *Международният пакт за граждански и политически права (Пактът)* в член 20.2 изисква „забрана със закон“ на „всяко проповядване на национална, расова или религиозна омраза, което подбужда към дискриминация, враждебност или насилie“. Тези разпоредби на Конвенцията против расовата дискриминация и на Пакта ще бъдат разгледани в помагалото за речта на омраза.*

### **2.1.2. Джендърното насилие в разпоредбите и практиката по Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените**

Органът на ООН, който към този момент е произвел най-изобилна и иновативна практика в сферата на престъпленията, побудени от прегразсъдъци по отношение на жените, е Комитетът за премахване на дискриминацията по отношение на жените (КПДОЖ). Той е установен с *Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените* (КПДЖ).<sup>12</sup> В своята Обща препоръка № 35 от 2017 г., която обнови Обща препоръка № 19, КПДОЖ обобщава стандартите и практиката си относно джендърното насилие по отношение на жени.<sup>13</sup> Комитетът утвърждава широко наложилата

11 Ратифицирана с Указ № 515 от 23 юни 1966 г. (ДВ, бр. 51 от 1966 г.). В сила за България от 4 януари 1969 г. Публикувана в ДВ, бр. 56 от 10 юли 1992 г.

12 Ратифицирана с Указ № 1944 от 18 септември 1981 г. (ДВ, бр. 76 от 1981 г.). В сила за България от 10 март 1982 г. Публикувана в ДВ, бр. 17 от 2 март 2010 г.

13 В друга Обща препоръка № 28 от 2010 г. КПДОЖ дефинира „джендър“, както следва: „Терминът джендър се отнася към социално конструирани идентичности, атрибути и роли на жените и мъжете, към социалното и културно значение, което обществото придава на тези биологични различия, което води до йерархични взаимоотношения между мъжете и жените и до

се дефиниция на джендърното насилие от Обща препоръка № 19 като „насилие, насочено срещу жена поради това, че е жена, или насилие, което засяга несъразмерно жени-те“. Джендърното насилие е свързано с необходимостта от утвърждаване на властта и контрола от страна на мъжете за налагане на определени социални роли, които жените трябва да изпълняват и да бъдат наказвани когато не го правят.<sup>14</sup> По отношение на този тип насилие КПДОЖ установява два типа задължения: задължения, възникващи в резултат от действия или бездействия на държавни органи и институции, и задължения, възникващи по отношение на недържавни субекти. Първото задължение изисква не само приемане на закони, стратегии и програми за недопускане на джендърно насилие, но също ефективно разследване и наказване на извършителите. По отношение на второто задължение Комитетът очертава случаите, които могат да доведат до международна отговорност на държавата за действия на недържавни субекти. Те включват ситуацията, в която действията на недържавния субект могат да се припишат на държавата, и нарушенията на изискванията за дължима грижа по отношение на действия и бездействия на недържавни субекти на равнище законодателна, изпълнителна и съдебна власт.

### 2.1.3. Престъпленията, подбудени от предразсъдъци, в Конвенцията за правата на хората с увреждания

*Конвенцията за правата на хората с увреждания* на ООН<sup>15</sup> също съдържа недискриминационна разпоредба (член 5), с която държавите – страни по конвенцията, се

---

разпределение на власт и права в полза на мъжете и в ущърб на жените. На такова социално позициониране на жените и мъжете влияят политически, икономически, културни, социални, религиозни, идеологически и екологически фактори, а възможностите за неговата промяна се намират също в културата, обществото и общността (§ 5)“.

14 Freeman, M., Ch. Chinkin, B. Rudolf (eds.). *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women: A Commentary*. Oxford, Oxford University Press, 2013, p. 452.

15 Ратифицирана от Народното събрание на 26 януари 2012 г. Обнародвана в ДВ, бр. 37 от 15 май 2012 г.

загължават да забранят всякаква дискриминация по признак на увреждане и да гарантират на лицата с увреждания равнопоставена и ефективна защита от закона срещу всякаква дискриминация на каквито и да било основания. В Общ коментар № 6 от 2018 г. Комитетът по правата на хората с увреждания (КПХУ), органът, който упражнява надзор за прилагането на конвенцията, определя поведението, свързано с физическа агресия и заплахи (bullying) и неговите онлайн форми като „особено жестока и вредоносна форма на престъпления от омраза. Друг пример е (свързано с увреждането) насилническо поведение във всички му проявления, като изнасилване, злоупотреба и експлоатация, престъпления от омраза и побои“.<sup>16</sup>

## 2.2. Престъпленията, побудени от предразсъдъци, в системата на Съвета на Европа

Расизмът, расовата и религиозната дискриминация са припознати като сериозен проблем в системата за защита на правата на човека на Съвета на Европа още от самото ѝ създаване. Престъпленията, побудени от предразсъдъци, обаче застават във фокуса на тази система относително късно – едва през 90-те години на миналия век със създаването на Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността (ЕКРН). Малко по-късно Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ, Съдът), създаден още през 1959 г. с *Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи* (ЕКПЧ)<sup>17</sup>, на свой ред започва да изгражда практика, свързана с тях. В рамките на Съвета на Европа съществуват още няколко механизма за борба с дискриминацията, включително с престъпленията, побудени от предразсъдъци, по-важните от които са механизмът на *Рамковата конвенция за защита на националните малцинства* (РКЗНМ) и този на

16 КПХУ, Общ коментар № 6, 26 април 2018, § 18d. Към момента КПХУ не е развил практика по индивидуални жалби за престъпления, побудени от предразсъдъци.

17 Ратифицирана от Народното събрание на 31 юли 1992 г. Обнародвана в ДВ, бр. 66 от 1992 г. В сила за България от 7 септември 1992 г.

Конвенцията за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (Истанбулската конвенция).

### 2.2.1. Практиката на ЕСПЧ

Практиката на ЕСПЧ, свързана с престъпления, подбудени от предразсъдъци, е основана на антидискриминационната разпоредба на член 14 от ЕКПЧ, съчетана с няколко други разпоредби – член 2 (право на живот), член 3 (забрана на изтезания, нечовешко и унижително отношение и наказание) и член 8 (защита на личния и семейния живот, жилището и кореспонденцията). Според член 14, „[у] пражняването на правата и свободите, изложени в тази Конвенция, следва да бъде осигурено без всякаква дискриминация, основана на пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически и други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имуществено, рождение или друг някакъв признак“. Защитата, която осигурява член 14, е акцесорна. На него жалбоподателите могат да се позовават само във връзка с други разпоредби на Конвенцията, за които твърдят, че са нарушени на дискриминационна основа. Тази разпоредба включва изрично много на брой признаци, а в края ѝ става дума и за „друг някакъв признак“. На тази основа ЕСПЧ в практиката си е разширил допълнително защитените признаци. Нещо повече, той е придал на някои от допълнително въведените защитени признаци значение, което е подобно на това на най-тясно свързаните с личностната идентичност признаци като раса и цвят на кожата. Така в решението си по делото *Вейделанд и други срещу Швеция* от 2012 г. ЕСПЧ обяви, че „[...] дискриминацията, основана на сексуална ориентация, е също толкова сериозна, колкото и дискриминацията, основана на раса, произход или цвят на кожата“.<sup>18</sup>

В практиката си Европейският съд по правата на човека е установил три позитивни задължения за разследване на престъпленията, подбудени от предразсъдъци. Тези задължения са относими към такива престъпления в тесния смисъл на думата, т.е. към ситуации, когато е налице „паралелно престъпление“, което е мотивирано

18 ECtHR, *Vejdeland and Others v. Sweden*, No. 1813/07, Judgment of 9 February 2012, § 55.



от предразсъдък. Те не се отнасят към речта на омраза, дори когато някои нейни форми са обявени за престъпления от националното законодателство. Преди всичко, гържавите са длъжни да разследват всякакви форми на физическо насилие над лица, които се намират под тяхната юрисдикция, дори когато насилията са извършени от частни лица и независимо от това дали извършителите са имали дискриминационни побуди или не. Ако гържавите се провалят в това свое задължение, би било налице нарушение на член 2 или на член 3 от ЕКПЧ. В решението си по допустимост по делото Менсън и други срещу Обединеното кралство от 2003 г. Съдът приема, че отговорността на гържавата да разследва енергично и безпристрастно е още по-голяма, когато става дума за расистки мотивирани престъпления. Това е необходимо „[...] предвид необходимостта да се утвърждава непрекъснато заклеияването от обществото на расизма и да се поддържа доверието на малцинствата в способността на властите да ги защитят от заплахата от расистко насилие“.<sup>19</sup> Не по-малко забележителна в това решение е и обосновката, която акцентира върху необходимостта гържавата да защити малцинствата от расистко насилие и с това имплицира наличието на йерархия на господство спрямо подчинените „други“. Този принцип – че престъплението от омраза налага допълнително задължение за енергичност и безпристрастност при разследването – Съдът утвърждава впоследствие по редица дела за расистки мотивирано насилие.<sup>20</sup> Той се отнася и до дела, свързани с престъпления, побудени от предразсъдъци на други основания, като

19 ECtHR, *Menson and Others v. the United Kingdom*, No. 47916/99, Decision of 6 may 2003.

20 Вж. например: ECtHR, *Nachova and Others v. Bulgaria*, Nos. 43577/98 and 43579/98, Grand Chamber judgment of 6 July 2005, § 161; ECtHR, *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, No. 15250/02, Judgment of 13 December 2005, § 70; ECtHR, *Angelova and Iliev v. Bulgaria*, No. 55523/00, Judgment of 26 July 2007, § 98; ECtHR, *B.S. v. Spain*, No. 47159/08, Judgment of 24 July 2012, § 59; CEDH, *Abdu c. Bulgarie*, no. 26827/08, Arrêt du 11 mars 2014, § 44; ECtHR, *Baldzs v. Hungary*, No. 15529/12, Judgment of 20 October 2015, § 54; CEDH, *Gjikondi et autres c. Grèce*, no. 17249/10, Arrêt du 21 décembre 2017, § 44.

например сексуална ориентация<sup>21</sup> и политически убеждения.<sup>22</sup>

Второто позитивно задължение на държавите при разследване на престъпления, побудени от предразсъдъци, е демаскирането на специфичния дискриминационен мотив. В решението си по делото *Начова и други срещу България* ЕСПЧ подчертава:

„Когато разследват случаи на насилие, и по-специално смърт от ръцете на държавни служители, държавните органи имат допълнително задължение да предприемат всички обосновани действия, за да разкрият каквато и да била расистка подбуда и да установят дали е възможно етническа омраза или предразсъдък да са изиграли роля в събитията. Ако не направят това и приравнят насилие и бруталност по расистки подбуди към случаи, които не са свързани с расизъм, значи си затварят очите за специфичния характер на деяния, които са особено пагубни за основните права. Липсата на разграничение на начина, по който се третираат съвсем различни ситуации, представлява необосновано третиране, несъвместимо с член 14 от Конвенцията“.<sup>23</sup>

В решението си по делото *Идентоба и други срещу Грузия*, в което става дума за неадекватно разследване от грузинските власти на насилие, основано на сексуалната ориентация на жертвите, Съдът обобщава:

21 Вж. например: ECtHR, *Identoba and Others v. Georgia*, No. 73235/12, Judgment of 12 May 2015, § 63.

22 ECtHR, *Virabyan v. Armenia*, No. 40094/05, Judgment of 2 October 2012, § 220.

23 ECtHR, *Nachova and Others v. Bulgaria*, § 160.

*„Третирането на насилието и бруталността по дискриминационни подбуди по същия начин като случаите, при които няма подобни индикации, би означавало затваряне на очите спрямо специфичната природа на деяния, които са особено пагубни за основните права. Липсата на разграничение в подхода спрямо съвсем различни ситуации, може да представлява необосновано третиране, несъвместимо с член 14 от Конвенцията“.<sup>24</sup>*

ЕСПЧ установява позитивно задължение за демаскиране на дискриминационния мотив не само в случаи, когато разглежда делото по членове 2 и 3 от Конвенцията, но също така и когато прави това по член 8. По делото *Р.Б. срещу Унгария* от 2016 г. Съдът приема, че ще го разглежда по член 8, а не по член 3 и намира нарушение на член 8. В него става дума за антиромска демонстрация в селото, в което жалбоподателката живее, по време на която участниците са скандирали расистки лозунги и са я заплашили с брадва. Тя подава жалба по наказателен ред, но прокуратурата отказва да поведе извършителите под отговорност. Съдът приема, че наказателноправното средство, което жалбоподателката е използвала, е адекватно, включително за целите на изчерпване на вътрешноправните средства, и че правораздавателните органи на ответната държава не са изпълнили позитивното си задължение в хода на разследването да демаскират расисткия мотив на деянието, каквото те имат не само по член 3, но и по член 8 от конвенцията.<sup>25</sup> По делото Съдът обаче не обсъжда евентуално нарушение на член 14 във връзка с член 8. Такова твърдение в действителност жалбоподателката не изглежда да прави.

На трето място е задължението за превенция. Държавите могат да носят отговорност за престъпление, побудено от предразсъдъци, дори когато са разкрили и наказали извършителя, но не са предприели подходящи мерки, за да предотвратят насилието. Така в решението си по делото *Опуз срещу Турция* от 2009 г. Съдът устано-

24 ECtHR, *Identoba and Others v. Georgia*, § 67.

25 ECtHR, *R.B. v. Hungary*, No. 64602/12, Judgment of 12 April 2016, § 84.

вява нарушение на член 14 във връзка с член 2 и член 3 от Конвенцията в случай на системно насилие от страна на съпруг спрямо своята съпруга, за което властите са знаели, но не са предприели своевременно ефективни мерки, за да го предотвратят. Насилието ескалира и се стига до убийството на майката на съпругата, след като тя предприема действия да изведе гъщеря си от града, в който живее семейството. Според Съда:

*„Имайки предвид горната констатация, че общата и дискриминационна пасивност на съдебните власти в Турция, макар и неумишлена, засяга най-вече жените, Съдът смята, че насилието, претърпяно от жалбоподателката и майка ѝ, може да се счита за насилие, основано на пола, което е форма на дискриминация срещу жените. Въпреки реформите, провеждани от правителството през последните години, общата липса на реакция от страна на съдебната система и безнаказаността, с която се ползват насилниците, както беше установено в настоящия случай, доказва, че липсва достатъчно желание да бъдат предприети необходимите действия за справяне с домашното насилие“.*<sup>26</sup>

В по-късната си практика Съдът утвърди този подход по други дела. Така по делото *Талп срещу Италия* от 2017 г. Съдът установи нарушение на член 14 във връзка с членове 2 и 3 от Конвенцията заради мудността на италианските власти да предприемат необходимите мерки за защита на жалбоподателката от домашно насилие. По това дело тя е била жертва на насилие от страна на своя съпруг на няколко пъти, при което компетентните национални власти са били известени. Но те не са предприели разследване, нито мерки за защита на жалбоподателката в продължение на седем месеца. Съпругът ѝ бил осъден за нанасяне на тежка телесна повреда едва три години по-късно. Съдът установява, че, подценявайки сериозността на насилието, италианските власти на практика са го насърчили. Поради това жалбоподателката е

26 ECtHR, *Opuz v. Turkey*, No. 33401/02, Judgment of 9 June 2009, § 200.

била жертва на дискриминационно насилие в нарушение на член 14.<sup>27</sup>

В решението си по делото *Шкорянец срещу Хърватия* от 2017 г. ЕСПЧ установява нарушение на член 14 във връзка с член 3 в случай, при който приятелката на етнически ром, която обаче не е ромка, е пострадала, както и приятелят ѝ, от побой от страна на двама мъже, които са крещели расистки псувни докато са ги били. Властите в Хърватия установяват и осъждат извършителите, при това за престъпление от омраза, но извършено само по отношение на приятеля на жалбоподателката. Съдът в Хърватия изрично отказва да я признае за жертва на такова престъпление, тъй като тя не е ромка. В мотивите си ЕСПЧ приема, че задължението за разследване и наказване на престъпление от омраза включва също

*„[...] актове на насилие, основани на действителна или предполагаема връзка или съюз с друго лице, което действително или предполагаемо притежава определен статут или защитен признак. Тази свързаност може да приеме формата на членуване или връзка на жертвата с определена група [...] например чрез лична връзка, приятелство или женитба“.*<sup>28</sup>

Според ЕСПЧ, за да бъде едно престъпление квалифицирано като престъпление от омраза с произтичащите от това позитивни задължения, не е необходимо деянието да е основано единствено на дискриминационни побуди. Деецът може да е имал и други, включително лични мотиви. Достатъчно е един от тях да бъде дискриминационен, за да се задействат позитивните задължения, относими към този вид престъпления.<sup>29</sup>

27 CEDH, *Talpis c. Italie*, no. 41237/14, Arrêt du 2 mars 2017, § 145.

28 ECtHR, *Škorjanec v. Croatia*, No. 25536/14, Judgment of 28 March 2017, § 66.

29 ECtHR, *Balázs v. Hungary*, § 70; ECtHR, *Škorjanec v. Croatia*, § 55.

## 2.2.2. Конвенция за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (Истанбулска конвенция)

Конвенцията за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие на Съвета на Европа (Истанбулска конвенция) е най-цялостният и най-модерният международен договор за борба с насилието, побудено от предразсъдъци срещу жените.<sup>30</sup> Тя е първият международен договор, който съдържа разгърната дефиниция на „джендър“ като „социално изградени роли, поведения, дейности и характеристики, които определено общество смята за подходящи за жените и за мъжете“ (член 3, буква „в“).<sup>31</sup> И макар целите на конвенцията в член 1 да обхващат защитата на жените от всички форми на насилие, нейният фокус е върху джендърното насилие, тоест върху насилието, побудено от дискриминационни представи за подходящи (или неподходящи) роли и характеристики на жените, както и от желание те да бъдат контролирани в съответствие с установените в дадено общество разбирания. В член 3, буква „г“ джендърното насилие е опреде-

30 България не е страна по тази конвенция, макар да я е подписала. С едно крайно неинформирано, повърхностно и предубедено решение от 27 юли 2018 г. Конституционният съд прие, че тя противоречи на българската Конституция, при това на неин основен принцип, кактовто е принципът за върховенството на правото, и така направи почти невъзможна нейната бъдеща ратификация.

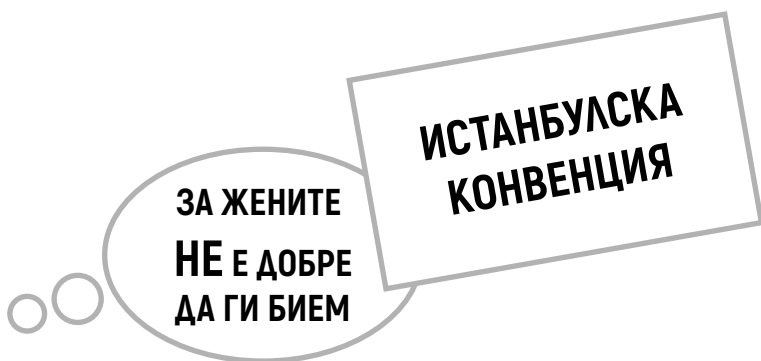
31 Терминът „джендър“ (погрешно преведен на български като „пол“) фигурира в член 7, т. 3 от Статута на Международния наказателен съд, който го дефинира като „двата пола - мъжки и женски, в контекста на обществото“. Макар исторически тълкуването на този термин да е било противоречиво, днес разбирането на „джендър“ от органите на Международния наказателен съд е сходно с това от определението в член 3, буква „в“ от конвенцията. Според един от официалните документи на прокуратурата към Международния наказателен съд, определението на „джендър“ в чл. 7, т. 3 „признава социалното конструиране на джендъра и съпътстващите го роли, поведения, дейности и атрибути, приписвани на жените и мъжете, както и на момичетата и момчетата“ (ICC/Office of the Prosecutor, Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes, June 2014, p. 3, достъпен на: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/OTP-Policy-Paper-on-Sexual-and-Gender-Based-Crimes--June-2014.pdf>, проверено на 23 март 2023 г.).

лено като „насилие, което е насочено срещу жена, защото тя е жена, или което засяга предимно жените“.

По силата на Истанбулската конвенция гържавите – страни по конвенцията, са задължени да се въздържат от всякакви актове на насилие над жени, както и да проявяват дължимата грижа за предотвратяване, разследване, санкциониране и обезщетяване на жертви на актове на насилие, извършени от трети лица. Конвенцията задължава гържавите членки да предприемат разнообразни мерки за превенция, защита и подкрепа на жертвите в сферата на материалното право, както наказателното, така и гражданското, създаване на услуги и институции, събиране на данни, формулиране на национални политики и насърчаване на международното сътрудничество. Тя също така изисква създаване на един или повече координирани органи на гържавно ниво, както и насърчаване, подкрепа и сътрудничество с организациите на гражданското общество, които са активни в борбата с насилието над жени.

По-специално в сферата на превенцията конвенцията изисква от гържавите членки да предприемат мерки за насърчаване на промените в социалните и културни модели на поведение, които имат за цел или резултат дискриминацията на жените, както и тяхното активно ангажиране в информационни кампании, свързани с превенцията на насилието срещу жени. Тя също така изисква включване на проблемите на неравнопоставеността и нестереотипните роли на пола в учебните програми; обучение на специалисти, които да работят с жертвите и с извършителите на гъендърно насилие; въвеждане на програми за работа с насилниците и привличане на медиите в разработването и изпълнението на политиките.

В сферата на защитата и подкрепата конвенцията изисква от гържавите – страни по конвенцията, да гарантират в техните законодателства и на практика осигуряването на широк спектър от услуги на жертвите на насилие, включително такива, подпомагащи тяхното възстановяване след насилието; специализирани услуги за незабавна подкрепа; телефонни линии за помощ; подходящи леснодостъпни подслони за безопасно настаняване; кризисни центрове за жертви на сексуално насилие.



**ЗА ЖЕНИТЕ  
НЕ Е ДОБРЕ  
ДА ГИ БИЕМ**

**ИСТАНБУЛСКА  
КОНВЕНЦИЯ**

Специални услуги следва да се осигурят за децата, които стават свидетели на насилие. Държавите – страни по конвенцията, също така следва да предоставят на жертвите подходяща и навременна информация за наличните услуги и правни средства за защита на национално и на международно ниво. Те трябва да насърчават жертвите на насилие да съобщават за него на компетентните органи, а специалистите следва да имат възможност при определени условия да уведомяват тези органи за своите подозрения за такива актове.

Най-иновативна откъм изисквания за законодателни изменения Истанбулската конвенция е в сферата на материалното наказателно и гражданско право. В тази сфера тя изисква криминализиране на редица деяния, свързани с джендърно насилие – като тежките форми на психическо насилие, преследване, всякакъв вид физическо и сексуално насилие, принуждаване и подмамване към сключване на брак, осакатяване на женските гениталии, насилствени аборти и стерилизация, сексуален тормоз. Насилия, свързани с „честта“, произтичащи от репресивни културни стереотипи, не следва да бъдат основания за отказ от наказателно преследване на извършителите. Конвенцията има и специфични изисквания към това, кои обстоятелства, при които престъпните деяния, така, както са определени в нея, следва да се приемат за отегчаващи вината на деца: когато деянието е извършено срещу бивши и настоящи съпрузи или партньори, от лица, които са членове на семейството или живеят заедно с



жертвата; когато деянието е извършено неколкократно; когато е извършено срещу лице, принадлежащо към уязвима група; когато е извършено в присъствието на дете, от две или повече лица; когато е предхождано или съпровождано от изключително насилие или с използване или със заплахата за използване на оръжие; когато е довело до тежки физически и психологически увреждания у жертвата и когато е извършено повторно. Конвенцията не допуска каквито и да било процедури за задължително извънсъдебно разрешаване на споровете или споразумения за осъждане под формата на медиация или помирение за престъпленията, които са обхванати от нея. В сферата на гражданското право конвенцията изисква от държавите членки да осигурят гражданскоправни средства за защита на жертвата както срещу извършителя, така и срещу държавни органи, които не са изпълнили задължението си за дължима грижа; обезщетяване на жертвите; вземане предвид фактите на насилие при определяне на родителските права и правата на контакт с детето, както и на възможност за признаване за недействителни, анулиране или разтрогване на сключени насилствено бракове.

В сферата на процесуалното право Истанбулската конвенция установява редица задължения към държавите членки, свързани с експедитивността на производството, с превенцията и с участието на жертвите и с демаскиране на дискриминационния мотив на деянието. Тя изисква правоприлагащите органи да реагират експедитивно на всички форми на насилие, обхванати от конвенцията и да предложат незабавна защита на жертвите. Тази реакция включва, наред с другото, също и оценка и управление на риска от насилие на всички етапи от разследването и прилагането на защитни мерки. Специален фокус на защитата е изискването за незабавна забранителна заповед, както и на ограничителни заповеди или заповеди за осигуряване на защита. Конвенцията изисква всички форми на физическо насилие, сексуално насилие, насилствен брак, осакатяване на женските гениталии, както и насилственият аборт и стерилизация да се преследват *ex parte* и *ex officio*. Разпоредбата, която изисква демаскиране на дискриминационните подбуди, е тази на член 49, т. 2, според която държавите – страни по конвен-

цията, следва да осигурят в законодателството си, и на практика разследване, което да вземе предвид „гъндърното разбирание на насилието“.

### 2.2.3. Рамкова конвенция за защита на националните малцинства

Рамковата конвенция за защита на националните малцинства (Рамковата конвенция) е най-цялостният документ за защита на правата на лицата, принадлежащи към такива малцинства в Европа.<sup>32</sup> Тя урежда широк кръг въпроси като равенството и недискриминацията; насърчаването на културната, езиковата и религиозната самобитност на националните малцинства; свободата на мирно събрание, сгружаване и изразяване; достъпът до медиите; използването на езика на малцинството публично и пред административните власти; публикуването на информация и обозначаването на топографски наименования на езика на малцинството; изучаването на езика на малцинството в образователната система и свободата да се създават образователни институции на този език; участието на лицата, принадлежащи към национални малцинства в обществения живот; трансграничните контакти и сътрудничество. Член 6, т. 2 от конвенцията изисква от страните

*„[...] да приемат подходящи мерки за защита на лицата, които могат да бъдат подложени на заплахи или дискриминационни, враждебни или насилствени действия поради тяхната етническа, културна, езикова или религиозна идентичност“.*

Механизмът за преглед на задълженията по Рамковата конвенция се осъществява чрез представяне на доклади от държавите – страни по конвенцията, пред Консултативен комитет – група от независими експерти, които подпомагат страните в нейното прилагане. В

32 Ратифицирана от Народното събрание на 7.05.1999 г. Публикувана в ДВ, бр. 78 от 3 септември 1999 г.

тези периодични доклади се обобщават мерките, които държавите са предприели за прилагането ѝ в своите законодателства и на практика. Консултативният комитет прави оценка на докладите, като при необходимост посещава страните и провежда срещи с властите, както и с неправителствени организации. В резултат, той публикува, със съгласието на държавата – страна по конвенцията, свое становище, което впоследствие става основа за препоръките на Комитета на министрите на Съвета на Европа.

Препоръките на Консултативния комитет във връзка с престъпленията от омраза и речта на омраза са основно по член 6, т. 2 от Рамковата конвенция. В по-голямата си част тези препоръки се основават на установени факти по време на „мониторинговия цикъл“ и целят да подпомогнат държавата – страна по конвенцията, да се справи с конкретния проблем. Консултативният комитет не е публикувал препоръки със стандарти за общо приложение в държавите – страни по конвенцията.

### 3. Българското наказателно право и престъпленията, подбудени от предразсъдъци

Българският *Наказателен кодекс* криминализира престъпленията, подбудени от предразсъдъци, по два различни начина:

1. **Чрез отделни състави, предвиждащи наказания за деяния, които не са престъпления, ако не са извършени с дискриминационни подбуди.** Такива са разпоредбите на чл. 162, ал. 1 и 3; чл. 163; чл. 164, ал. 1 и 2; чл. 172, ал. 1; чл. 419а.
2. **Чрез състави, които предвиждат по-тежки наказания за вече формулирани престъпления, които са извършени с дискриминационни подбуди.** Такива са разпоредбите на чл. 116, ал. 1, т.11; чл. 131, ал. 1, т.12; чл. 162, ал. 2; чл. 416; чл. 417; чл. 418.

Тъй като в настоящото помагало ние възприемаме тесния подход към престъпленията, подбудени от предразсъдъци, ще разгледаме само наказателните състави от втория тип. Това са състави за квалифицирани деяния, имащи „паралелни“ формулировки в сродни състави и предвиждащи по-тежки наказания за аналогични престъпления, извършени с дискриминационни подбуди. Тези състави включват:

1. Умишлено убийство, извършено по хулигански, расистки или ксенофобски подбуди (чл. 116, ал. 1, т.11).
2. Причиняване на телесна повреда по хулигански, расистки или ксенофобски подбуди (чл. 131, ал. 1, т.12).
3. Употреба на насилие срещу другозигото или повреждане на имота му поради неговата раса, народност, етническа принадлежност, религия или политически убеждения (чл. 162, ал. 2).
4. Геноцид, тоест с цел унищожаване изцяло или отчасти на национална, етническа, расова или религиозна група: а) причиняване на смърт, тежка телесна по-

вреда или постоянно разстройство на съзнанието на лице, принадлежащо към такава група; б) поставяне на групата в такива условия на живот, които водят към нейното пълно или частично физическо унищожение; в) предприемане на мерки, насочени към възпрепятстване раждаемостта сред такава група; или г) насилствено предаване на деца от една група в друга с цел, както и приготвяне и подбуждане към геноцид (чл. 416);

5. Апартейд, тоест с цел установяване или поддържане на господство или систематическо подтисничество на една расова група хора над друга расова група хора: а) причиняване на смърт или тежка телесна повреда на едно или повече лица от втората група хора; б) налагане условия на живот от естество да причинят пълно или частично физическо унищожаване на расова група хора; незаконно лиши от свобода членове на расова група хора или ги подлага на принудителен труд; в) предприемане на мерки за възпрепятстване участието на расова група хора в политическия, социалния, икономическия и културния живот на страната и за преднамерено създаване на условия, които пречат пълното развитие на такава група хора, в частност, като лишава нейните членове от основни граждански права и свободи; г) предприемане на мерки за разделяне на населението по расов признак чрез създаване на резервати и гета, чрез забрана на смесени бракове между членове на различни расови групи или чрез експроприация на принадлежаща им поземлена собственост; д) отнемане на основни права и свободи на организации или лица, понеже те се противопоставят на апартейда (чл. 417 и чл. 418).

Като цяло уредбата в българския *Наказателен кодекс* в по-голямата ѝ част е стара и съдържа сериозни недостатъци. Тя предвижда по-тежки наказания за някои престъпления, побудени от предразсъдъци, но се ограничава неоправдано само до убийства и телесни повреди. Така например тя не предвижда по-тежки наказания за закана за престъпление, палеж или взривяване на имущество на об-

ществена организация, както и за изнасилване, когато са побудени от предразсъдъци. Извън случаите на убийство и причиняване на телесни повреди по расистки и ксенофобски побуди наказателните състави предвиждат пострадалите лица да принадлежат към групата, определена със защитен признак, но не и да са обективно свързани или асоциирани в съзнанието на извършителя с такава. Освен това защитените признаци, които са включени във формулираните наказателни състави за престъпления, побудени от предразсъдъци, са ограничени. Те се свеждат най-често до раса, етническа принадлежност и религия. Сред защитените признаци в нито един от наказателните състави не фигурират например пол, увреждане или сексуална ориентация. Уредбата също не предвижда изрично задължение за вземане предвид на дискриминационните побуди при извършването на каквито и да е престъпления като отегчаващо вината обстоятелство.

## **4. Регистриране, разследване, наказване и мерки за превенция на престъпленията, побудени от предразсъдъци**

### **4.1. Задължение за превенция**

Преди да започне формалните действия по регистриране и разследване на престъпленията, побудени от предразсъдъци, полицията има едно важно допълнително задължение – за превенция. Престъпленията, побудени от предразсъдъци, понякога проявяват тенденция за ескалация. Това се отнася особено за такива престъпления, които засягат големи и добре организирани групи, например етнически или религиозни общности, както и за престъпления на политическа основа. В такива случаи дори неособено сериозно нападение или дори устно изявление, побудено от предразсъдък, може да предизвика ескалация и въвличане в сериозен конфликт на големи групи хора. Поради това първата реакция на полицията в

ПОЛИЦИЯ

**НЕ БИВА  
ДА ДОПУСКА  
ЕСКАЛАЦИЯ**

такива случаи е да препятства ескалацията. Това следва да стане бързо и ефективно с използване на съвременни средства за управление на тълпи и разрешаване на конфликти. Същевременно полицията трябва внимателно да подбере подходящите средства за документиране на инцидента и да прецени в кой момент да извърши арести, ако това се налага. Предотвратяването на ескалацията на конфликта в никакъв случай не бива да става за сметка на пренебрегването на задължението за разследване и наказване на престъплението, побудено от предразсъдък.

В случаи на жертви на престъпления, побудени от предразсъдъци, които нямат капацитет да отговорят на насилието с насилие – например жени, деца и хора с увреждания, полицията има задължение да защити жертвите от продължаващо насилие. Важно е да отбележим, че полицията има такова задължение **независимо от това дали е помолена за това от жертвите или не**. Задължението за защита на уязвими лица и групи от насилие е не само в личен интерес на жертвите, но също и в обществен интерес. В едно демократично общество, което уважава правата на всички хора, органите на реда не следва да толерират насилие под каквато и да е форма с оправданието, че не са получили оплакване или искане от жертвите за защита.

Задължението за предотвратяване на по-нататъшно насилие може да се осъществи чрез различни средства. Това може да бъде предупреждение, отстраняване на насилника от семейното жилище за определен период

или задържане. За съжаление, българската система предоставя на полицията ограничен набор от средства и в много случаи прави нейната намеса неефективна. Законът за защита от домашното насилие оставя неоправдано инициативата за защита чрез предвидените в закона средства основно в ръцете на жертвата, която може да бъде силно зависима от насилника. В някои европейски юрисдикции полицията има правомощия да отстрани насилника от семейното жилище незабавно за две седмици, ако при реакцията на инцидента тя е установила, че това е необходимо с оглед сигурността на жертвата или на трети лица. Подобна мярка може да се предприеме, без оглед на това чия собственост е жилището, както и на желанието на самата жертва.

#### 4.2. Регистриране и разследване

Първата стъпка към адекватното разследване и наказване на престъпленията, погубдени от предразсъдъци, е тяхното докладване и регистриране от полицията. Престъпленията, погубдени от предразсъдъци, много често остават латентни, те не се докладват. За това има редица причини, по-важните от които са:

- *Страх от идентифициране сред жертвите.* Това е особено широко разпространено сред жертви, които са обект на стигма в обществото, като например хората с различна сексуална ориентация.
- *Липса на доверие.* Много етнически групи и мигрантски общности нямат доверие в органите на реда, тъй като техни членове са били обект на избирателно наказателно преследване в миналото.
- *Вторично виктимизиране.* Много жертви на престъпления, погубдени от предразсъдъци, се страхуват от арогантно отношение от страна на разследващите органи, в хода на което те са вторично виктимизирани.
- *Страх за сигурността.* Когато не са добре защитени в хода на наказателното производство, жертвите могат да се страхуват от отмъщение от страна



на извършителите заради това, че са докладвали престъплението.<sup>33</sup>

Поради тези причини полицейските органи следва да бъдат проактивни в насърчаването на докладването на престъпленията, побудени от предразсъдъци. Те трябва да гарантират защитата на жертвите и тяхното третиране с необходимото уважение при зачитане на тяхната уязвимост по време на наказателното производство.

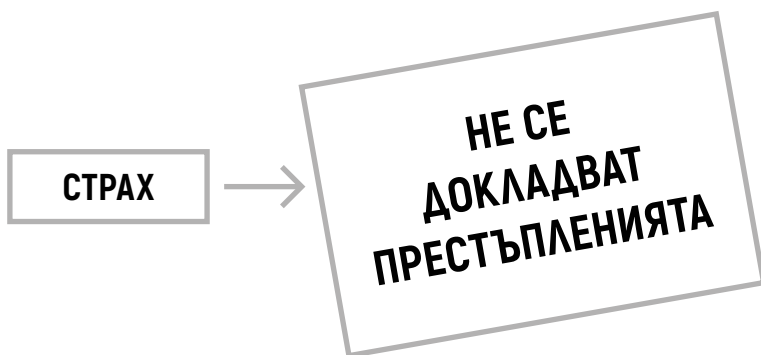
От ключово значение при докладване на престъпление, побудено от предразсъдък, е установяването и регистрирането на индикаторите, които могат да насочват към извършване на такова престъпление. Тези индикатори по време на извършване на престъплението могат да включват:<sup>34</sup>

- Облеклото на извършителя, включително характерни надписи и символи по него
- Имало ли е разлика в етническата принадлежност, религията или друг признак между извършителя и жертвата
- Какво е казал извършителят по време на извършване на деянието
- Какъв тип насилие е извършил деецът
- Непредизвикано ли е било поведението на извършителя
- Имат ли значение времето и мястото на нападението.

Относими към характеризирането на деянието като престъпление, побудено от предразсъдък, са и миналото поведение на извършителя; принадлежността му към определени политически и социални групи; начинът, по който той е обяснил поведението си впоследствие, ако го е направил; предишни взаимоотношения между личностите и социалните кръгове на извършителя и на жертвата. Изследването на по-широкия социален контекст е

33 Вж. по-подробно: OSCE/ODIHR and IAP, *Prosecuting Hate Crimes: A Practical Guide*, p. 52-53.

34 OSCE/ODIHR, *Manual on Joint Hate Crime Training for Police and Prosecutors*, Warsaw, OSCE, 2018, p. 31.



от особено значение в разследването на престъпленията, побудени от предразсъдъци.

Разследването на престъплението следва да бъде бързо, безпристрастно и ефективно. То трябва да демаскира дискриминационния мотив, когато е имало такъв. Това може да стане чрез всички доказателствени средства, предвидени в Наказателно-процесуалния кодекс: обяснения на обвиняемия, свидетелски показания, писмените доказателствени средства и веществените доказателствени средства. Всяко от тях може да насочи към характера на извършеното деяние, и по-специално – към неговата дискриминационна природа. Разбира се, изискването за безпристрастност и необходимостта да се събират както обвинителни, така и оправдателни доказателства не допускат пристрастен подбор на доказателствата, както и натиск спрямо свидетелите да свидетелстват в една или друга посока.

#### **4.3. Наказване**

За да бъде наказан по подходящ начин извършителят на престъпление, побудено от предразсъдъци, наказателното законодателство трябва да екипира разследващите органи с подходящи разпоредби, изискващи демаскиране на дискриминационните побуди и вземането им предвид при определяне на наказанието. Това може да стане по два начина – чрез формулиране на квалифицирани състави към съставите на „паралелните“ престъпления

или чрез общо изискване да се квалифицират дискриминационните побуди като отегчаващи наказателната отговорност обстоятелства. При липса на такава уредба разследващият орган, дори и да иска да се фокусира върху дискриминационните побуди, би останал с усещането, че подобни усилия са напразни и се губи ценно време на разследването.

Типичен случай на подобна празнота в българското законодателство ни представя скорошното решение на ЕСПЧ по делото *Стоянова срещу България*.<sup>35</sup> По това дело става дума за жестоко убийство на сина на жалбоподателката, студент по медицина, през 2008 г. в Борисовата градина в София. Той е пребит и удушен от трима млади мъже, които са решили, че той е хомосексуален. Те, заедно с още няколко младежи, са се сговорили да „прочистят“ парка от хомосексуални и в няколко предишни случая са нападнали групи хора с тази цел. През 2010 г. тримата нападатели са арестувани. Двама от тях (един пълнолетен и един непълнолетен) са обвинени, а третият е привлечен като свидетел. В хода на производството прокурорът твърди, наред с другото, че обстоятелствата, при които нападателите са убили сина на жалбоподателката, показват, че деянието им е било мотивирано от тяхната враждебност към хора с различна сексуална ориентация и от пренебрежението им към правото, морала и човешкия живот. Според прокурора, това представляват „хулигански побуди“ по смисъла на чл. 116, ал. 1, т. 11 от Наказателния кодекс.

Софийски градски съд осъжда двамата нападатели за убийство, извършено с пряк умисъл и по особено мъчителен за жертвата начин, по членове 115 и 116, ал. 1, т. 6 от Наказателния кодекс, но ги оправда по обвинението, че са действали по хулигански побуди. Той ги осъжда съответно на 13 години и на 4 години и 10 месеца лишаване от свобода. След обжалване Софийският апелативен съд се съгласява с градския съд с изключение на умисъла. Той приема, че убийството е при евентуален умисъл, тъй като нападателите не са искали да убият жертвата на нито един етап от деянието. Потвърждава квалификациите за

---

35 ECtHR, *Stoyanova v. Bulgaria*, No. 56070/18, Judgment of 14 June 2022.

убийство по членове 115 и 116, ал. 1, т. 6 от Наказателния кодекс. Но увеличава наказанията съответно на 15 и на 6 години лишаване от свобода.

Решението е обжалвано във Върховния касационен съд (ВКС). Той признава, че убийството е по хомофобски мотиви, но не са налице хулигански побуди, тъй като е общоизвестно, че

*„за да се квалифицира едно убийство като извършено по „хулигански побуди“, е необходимо деецът да е извършил непристойни действия, грубо нарушаващи обществения ред и изразяващи явно неуважение към обществото, и тези действия да са го мотивирали да извърши самото убийство“ ... [Също така е установено], че самият факт, че едно убийство е извършено без видима причина, не е достатъчен, за да се установи, че то е било извършено по хулигански побуди...“.*

ВКС намалява наказанията съответно на 10 години и на 4 години и половина лишаване от свобода.

Майката на жертвата подава жалба в ЕСПЧ. Съдът приема, че в настоящия случай е направен опит – от жалбоподателя, от органите на прокуратурата в наказателното производство срещу двамата нападатели и от правителството в неговото становище до Съда – да се твърди, че липсата на наказателноправна разпоредба, конкретно визираща убийство, мотивирано от действителната или предполагаема сексуална ориентация на жертвата, може да бъде преодоляна чрез характеризиране на такива мотиви като хулигански побуди по смисъла на член 116, ал. 1, т. 11 от българския Наказателен кодекс. В светлината на начина, по който хулиганството е дефинирано в българското наказателно право, това предположение не може да бъде отхвърлено като напълно несъстоятелно. Въпреки това остава фактът, че както Софийският апелативен съд, така и ВКС са отхвърлили този аргумент и са постановили, че хомофобските мотиви за нападението не могат да се разглеждат като хулигански за целите на тази разпоредба. В резултат на това тези хомофобски мотиви не са третираны като законов

отегчаващ фактор. Според Съда, този пропуск се дължи главно на факта, че българското наказателно право не е екипирало правилно съдилищата за това, а не на начина, по който те разглеждат делото. Дискриминационният мотив, макар и да е демаскиран от разследването, не е взет предвид при постановяване на присъдата. Поради това е налице нарушение на чл. 14 във връзка с чл. 2 от Конвенцията.

Това дело разкрива комплексния характер на проблема с регистрирането, разследването и наказването на престъпленията, погбудени от предразсъдъци. Роля за адекватните действия на правоприлагащите органи имат представителите и на трите власти – законодателната, изпълнителната и съдебната. Към това бихме добавили и ролята на гражданското общество, което е призвано да окуражава жертвите да докладват тези престъпления, да насърчава свидетелите да свидетелстват и да контролира органите на правосъдието да ги разследват и наказват.

## 5. Допълнителни материали

По-году са представени извадки от няколко решения на Европейския съд по правата на човека, свързани с престъпления, погбудени от предразсъдъци в допълнение към извадките, цитирани в текста на помагалото. Подбрани са относими към България дела, както и такива, които засягат дискриминация на по-широк кръг основания от тези във вече цитираните дела.

### Дело Ангелова и Илиев срещу България, решение от 26 юли 2007 г.<sup>36</sup>

По това дело става дума става дума за убийство след побой и намушкване с нож на ром от няколко младежи в гр. Шумен. Всички нападатели са задържани и част от тях при разпита заявяват, че са извършили убийството

---

36 ECtHR, *Angelova and Iliev v. Bulgaria*, No. 55523/00, Judgment of 26 July 2007.

заради омраза към ромите. Извършителите са обвинени в различни престъпления, но досъдебното производство по делото се протака повече от единадесет години и не е приключило до разглеждането на делото в ЕСПЧ. Междувременно давността по отношение на някои от обвиняемите изтича и досъдебното производство по отношение на тях е прекратено. Според Съда:

„115. Съдът напомня, че държавите имат общо задължение съгласно член 2 на Конвенцията да провеждат ефективно разследване в случаи на лишаване от живот, което трябва да бъде извършено без дискриминация, както се изисква от член 14 на Конвенцията. Освен това, при разследването на насилствени действия държавните органи имат допълнителното задължение да предприемат всички обосновани мерки, за да демаскират всякаква расистка подбуда и да установят дали е възможно етническа омраза или предразсъдък да са изиграли роля в събитията.

Ако не направят това и приравнят насилие и бруталност по расистки подбуди към случаи, които не са свързани с расизъм, значи си затварят очите за специфичния характер на деяния, които са особено пагубни за основните права. Липсата на разграничение на начина, по който се третираат съвсем различни ситуации, представлява необосновано третиране, несъвместимо с член 14 от Конвенцията. Разбира се, често на практика доказването на расистки подбуди е много трудно. Задължението на държавата-ответник да разследва възможния расистки оттенък на даден насилствен акт е задължение за полагане на всички възможни усилия и не е абсолютно; държавните органи трябва да направят необходимото при дадените обстоятелства (виж Начова и други, цитирано по-горе, § 160).

116. В този случай расистките подбуди на нападателите при извършване на нападението срещу роднината на жалбоподателите са станали известни на органите още в началото на разследването, когато Д.К. казва това на 19 април 1996 г. (виж точка 13 по-горе).

Съдът счита за напълно неприемливо, че въпреки че са знаели, че побудата за нападението е расовата омраза, органите не са приключили експедитивно предварителното разследване срещу нападателите и не са ги предали на съд. Напротив, те са позволили наказателното производство да се проточи и да остане във фазата на разследването повече от единадесет години. В резултат на това изтича давността по отношение на мнозинството от нападателите. Освен това Съдът отбелязва, че органите на властта не са повдигнали също обвинение срещу нападателите и за престъпления по расистки подбуди. Във връзка с това той отбелязва широко разпространените предразсъдъци и насилие срещу ромите през релевантния период и необходимостта непрекъснато да се заклеявя в обществото расизма и да се поддържа доверието на малцинствата в способността на държавните власти да ги защитят от заплахи за расистки мотивирано насилие (виж Менсън и други срещу Обединеното кралство, цитирано по-горе).

117. Така Съдът намира, че в настоящия случай държавните органи не са направили необходимото разграничение от други, не-расистки мотивирани престъпления, което представлява необосновано третиране, несъвместимо с член 14 на Конвенцията.

Следователно той счита, че има нарушение на член 14 във връзка с член 2 на Конвенцията в неговия процесуален аспект“.

### Дело Абду срещу България, решение от 11 март 2014 г.<sup>37</sup>

По това дело жалбоподателят, който е судански гражданин, и негов приятел са замесени в сбиване с двама български младежи пред търговския център „Халите“, в центъра на София. Двамата български младежи, М. В. и Р. Г., успяват да се измъкнат преди да се намеси полицията, но са арестувани и задържани за хулиганство. В доклада, изготвен от полицията, се описват двамата български младежи като скинхедс и се посочва, че те са известни на полицията по повод различни престъпления: хулиган-

37 CEDH, *Abdu c. Bulgarie*, no. 26827/08, Arrêt du 11 mars 2014.

ство, кражби, грабежи и трафик на наркотици. Според показанията на жалбоподателя, той и приятелят му излизали от търговския център, когато били нападнати от двамата младежи. Първият, който бил с бръсната глава, съборил жалбоподателя на земята и му нанесъл удари. След това жалбоподателят се изправил и също нанесъл удари. Дватама българи ги обидили, обръщайки се към тях с „негри“, и по-точно извикали: „Мръсни негри, какво правите тука?“. Жалбоподателят и приятелят му успели да избягат и пресрещнали полицейски патрул, който започнал издирване на двамата българи и успял да ги арестува няколко минути по-късно. Прокуратурата приема, че няма никакво доказателство, според което упражненото насилуе да е било извършено поради расовия произход на жалбоподателя; сам по себе си фактът, че той е цветнокож, не е достатъчен, за да бъде изпълен състава на чл. 162, ал. от НК. Според ЕСПЧ:

*„49. Във връзка с това Съдът изтъква, че органите на прокуратурата са концентрирали проучванията и анализа си върху въпроса кой от двамата суданци и двамата българи е предизвикал сбиването. Така те са се ограничили в установяването на материалния елемент на престъплението по чл. 162, ал. 2 от Наказателния кодекс, а именно извършеното насилуе, и само са констатирани отсъствието на доказателство, че това насилуе е мотивирано от расистки побуди. Тези органи не са сметнали за необходимо да разпитат изрично свидетеля относно репликите, които е възможно да е чул по време на сбиването, нито да разпитат двамата български младежи относно възможната расистка мотивация на деянието им. Все пак жалбоподателят от самото начало на разследването е поддържал, че е бил обект на расистки обиди, а двамата български младежи са описани в доклада на полицията като скинхедс, известни с екстремистка и расистка идеология [...].*



Жалбоподателят е посочил тези недостатъци на разследването в жалбата, която е подал срещу постановлението за прекратяване, обръщайки внимание на прокуратурата върху облеклото на двамата младежи и върху необходимостта да бъдат разпитани за подбудите им, но исканията му са били игнорирани от висшестоящия прокурор (параграфи 7 и 14–15 по-горе).

50. Предвид горните си разсъждения Съдът счита, че с оглед на точните и обосновани твърдения на жалбоподателя в рамките на наказателното производство, компетентните власти са разполагали с правдоподобни данни, указващи възможна расистка мотивация за понесеното насилие от заинтересованото лице, но не са изпълнили задължението си да предприемат всички разумни мерки, за да разследват евентуалните расистки подбуди за извършеното насилие.

51. В същото време Правителството поддържа, че жалбоподателят е разполагал с други правни възможности, които той не е използвал и които са били в състояние да удовлетворят процесуалните задължения, произтичащи от Конвенцията, като започването на наказателно производство за причиняване на лека телесна повреда по твърба на пострадалия или завеждане на иск за непозволено увреждане срещу двете отговорни лица – М. В. и Р. Г. (параграфи 28 и 32 по-горе). Съдът отбелязва, че що се отнася до физическите наранявания, нанесени на жалбоподателя, едно наказателно производство за нанесена лека телесна повреда, инициирано по твърба на пострадалия от самото заинтересовано лице, би могло да позволи установяване на фактите, както и идентифицирането и наказването на отговорните лица, и съответно да бъде преценено като удовлетворяващо изискванията на член 3. В същото време едно такова производство не би обхванало расистките обиди, които се твърди, че са били изречени, и расистката мотивация на употребеното насилие срещу жалбоподателя, а те съставляват основен елемент в оплакването на заинтересованото лице.

Колкото до възможността да се подаде иск за обезщетение срещу отговорните лица, Съдът отбелязва, че един такъв иск, който може да доведе до изплащане на обезщетение, но не и до преследване на отговорните лица, не би удовлетворил процесуалните задължения на държавата от гледна точка на член 3 в случай на умишлено насилие (вж. Бисер Костов срещу България, № 32662/06, § 72, 10 януари 2012 г.). Следователно при обстоятелствата в настоящия случай правните възможности, посочени от Правителството, не могат да бъдат възприети като удовлетворяващи процесуалните задължения на държавата и възражението за неизчерпване на вътрешноправните средства за защита, повдигнато от Правителството, трябва да бъде отхвърлено.

52. Съдът изтъква също така направените констатации от различни национални и международни институции относно липсата на ефикасно прилагане от българските власти на разпоредбите, наказващи случаите на расистко насилие. В своя доклад от 2009 г. Европейската комисия срещу расизма и нетолерантността към Съвета на Европа констатира, че жалбите относно расистките агресии „остават почти без последици“ и обръща внимание на властите върху необходимостта да разглеждат такива жалби по ефективен начин (параграф 26 по-горе). Комитетът за премахване на расовата дискриминация към ООН също отбелязва, че „наказателните разпоредби относно проявите на расизъм, все още са обект на рядко приложение“ (параграф 25 по-горе). Неотдавна, през 2013 г., омбудсманът на Република България изразява своята загриженост относно зачестилите случаи на расова омраза и апелира към властите „да не ги свеждат до формалните белези на престъпления, извършени по „хулигански подбуди“ [...], а да разследват евентуалното наличие на „престъпления, извършени от омраза“.

## Дело Миланович срещу Сърбия, решение от 14 декември 2010 г.<sup>38</sup>

Жалбоподателят по това дело е водещ член на Харе Кришна общността в Сърбия. През 2000 г. той започва да получава телефонни заплахи и през 2001 г. информира полицията за мнението си, че те идват от членове на местен клон на крайноядсна организация. Той е нападан много пъти физически от неидентифицирани мъже. Тези нападения се случват няколко години подред, последното през 2007 г. При всеки подобен случай жалбоподателят или болницата, където е бил настаняван, са съобщавали за случилото се в полицията. Жалбоподателят продължава да заявява, че нападателите му вероятно принадлежат към местния клон на крайноядсната организация. Полицията не успява да установи извършителите, нито да установи наличието на крайноядсна организация, за каквато жалбоподателят говори. Според ЕСПЧ:

*„98. По настоящото дело има подозрение, че нападателите на жалбоподателя са принадлежали към една или няколко крайноядсни организации, които по самото си естество са били управлявани от екстремистка идеология.*

*99. Съдът счита за неприемливо, че съзнавайки, че въпросните атаки най-вероятно са били мотивирани от религиозна омраза, властите на държавата-ответник са позволили разследването да продължи много години, без да предприемат адекватни действия с оглед идентифицирането или наказателното преследване на извършителите (вж. параграфи 87–91 по-горе).*

38 ECtHR, *Milanović v. Serbia*, No. 44614/07, Judgment of 14 December 2010.

100. И накрая, макар и може би най-важното, се отбелязва, че самата полиция се позовава на добре известните религиозни убеждения на жалбоподателя, както и на неговия „странен външен вид“, и очевидно придава особено значение на „факта“, че за повечето от нападенията срещу него е съобщено преди или след голям православен религиозен празник, който инцидент жалбоподателят впоследствие разгласява чрез средствата за масово осведомяване в контекста на собствената си религиозна принадлежност (вж. параграфи 22 и 64 по-горе). Съдът счита още веднъж, че подобни възгледи сами по себе си предполагат, че полицията е имала сериозни съмнения, свързани с религията на жалбоподателя, по отношение на това дали той е бил истинска жертва, въпреки че не е имало доказателства, които да оправдаят съмнения от този вид. От това следва, че въпреки че властите са проучили няколко следи, предложени от жалбоподателя относно основната мотивация на неговите нападатели, тези стъпки не отиват по-далеч от едно проформа разследване.

101. С оглед на горното Съдът счита, че е налице нарушение на член 14 във връзка с член 3 от Конвенцията“.

### **Дело Вирабян срещу Армения, решение от 2 октомври 2012 г.<sup>39</sup>**

По това дело става дума за ареста и малтретирането от полицията на опозиционен политически активист през 2004 г. По време на последвалото наказателно производство г-н Вирабян и обвиняемите полицаи са били разпитвани няколко пъти. Г-н Вирабян многократно твърди, че е бил измъчван в полицейския арест и че истинската причина за ареста и малтретирането му са били политическите преследвания в Армения по това време. Той иска тези обвинения да бъдат разследвани. Всички полицаи отричат малтретиране. Прокурорът е прекратил

39 ECtHR, *Virabyan v. Armenia*, No. 40094/05, Judgment of 2 October 2012.

наказателното производство заявявайки, че г-н Вирабян е пострадал по време на инцидента и че с това е „изкупил вината си”. Впоследствие решението на прокурора е потвърдено от национални съдилища. Според ЕСПЧ:

„223. С оглед на гореизложеното Съдът счита, че разследващите органи са разполагали с правдоподобна информация, която е била достатъчна, за да ги предупреди за необходимостта от извършване на първоначална проверка и, в зависимост от резултата, разследване на възможните политически мотиви за малтретиране на жалбоподателя.

224. Властите обаче не са направили почти нищо, за да проверят тази информация. Само двама полицаи, А.М. и Р.С., очевидно са били разпитани дали са запознати с политическата принадлежност на жалбоподателя, което едва ли може да се счита за истински опит за разследване на толкова сериозно обвинение и изглежда е било чиста формалност (вж. параграфи 23 и 24 по-горе). Не са били зададени повече въпроси, докато останалите полицаи, включително Н.М. и А.К. които жалбоподателят пряко е замесил в правенето на политически нетолерантни изявления преди и по време на малтретирането му, дори не са били разпитани по отношение на това твърдение. Не са правени опити за разследване на обстоятелствата по ареста на жалбоподателя, включително многобройните несъответствия и други елементи, сочещи евентуалния политически мотивиран характер на тази мярка, и не са направени изводи от наличните материали. Следователно Съдът заключава, че властите не са изпълнили задължението си по член 14 от Конвенцията във връзка с член 3, да предприемат всички възможни стъпки, за да разследват дали дискриминацията може да е изиграла роля в малтретирането на жалбоподателя.

225. Съответно, има нарушение на член 14 от Конвенцията във връзка с член 3 в неговия процесуален аспект“.



## Помагало 4 от обучителен пакет РАВНИ -ЗАЕДНО СРЕЩУ ДИСКРИМИНАЦИЯТА И ПРЕДРАЗСЪДЪЦИТЕ



Съфинансирано  
от Европейския съюз

Публикацията е изготвена в рамките на проекта „Укрепване на ролята на гражданските организации на уязвими общности в България да противодействат на дискриминацията, нетолерантността, езика на омразата и престъпленията от предразсъдъци“ (EQUALTOGETHER). Проектът е съфинансиран от програмата на Европейския съюз „Граждани, равенство, права и ценности“ (2021–2027) и се изпълнява от консорциум, координиран от Българския хелзинкски комитет в партньорство със: сдружение „Организация ДРОМ“, сдружение „Асоциация ИНТЕГРО“, Либерална алтернатива за ромско гражданско обединение, Ромска академия за култура и образование, Младежка ЛГБТ организация „Действие“.

Изразените възгледи и мнения са изцяло на авторите и не отразяват непременно позициите на Европейския съюз или на Европейската комисия, които не носят отговорност за тези възгледи и мнения.



БЪЛГАРСКИ  
ХЕЛЗИНСКИ  
КОМИТЕТ